

DE RIETGANS *Anser fabalis* IN HET LEEKSTERMEERGEBIED

Peter Venema

Inleiding

De in ons land overwinterende Rietganzen behoren tot twee ondersoorten: de Toendrarietgans (*A. f. rossicus*) en de Taigarietgans (*A. f. fabalis*). Deze twee worden verder aangeduid als *rossicus* en *fabalis*. Dit onderscheid is van belang omdat *rossicus* en *fabalis* zowel getalsmatig als in biotoopkeus duidelijk van elkaar verschillen.

Rossicus is de laatste jaren sterk toegenomen en het aantal in ons land overwinterende vogels bedraagt 50.000 - 75.000 in zachte winters tot maximaal 130.000 in strenge winters (SOVON 1987).

Fabalis is beduidend minder talrijk: 1700 - 1900 vogels als vaste winterpopulatie en het tienvoudige hiervan bij aanhoudende strenge koude (Van den Bergh 1985). De *fabalis*-populatie komt in ons land in slechts negen gebieden jaarlijks in belangrijk aantal voor. Deze primaire pleisterplaatsen liggen grotendeels in al of niet ontgonnen heide- en hoogveenbiotopen. In perioden met strenge koude, wanneer de aantallen van *fabalis* relatief sterk kunnen stijgen, verschijnen zij ook in een beperkt aantal andere gebieden die als "secundaire" pleisterplaatsen worden beschouwd (Van den Bergh 1985). Dit in tegenstelling tot *rossicus*, die vrijwel "overal" in ons land aangetroffen wordt.

Volgens Van den Bergh (1985) is het Leekstermeergebied een primaire pleisterplaats voor de Taigarietgans. Deze ondersoort is inderdaad zowel in het verleden als tot in de winter 1984/85 regelmatig in het Leekstermeergebied aangetroffen. Maar ook het voorkomen van *rossicus* is zowel vanuit het verleden als het heden bij het Leekstermeer bekend.

Het is spijtig dat beide ondersoorten vaak alleen onder relatief gunstige omstandigheden goed van elkaar te onderscheiden zijn. Dit beperkt de mogelijkheid om tot in detail het voorkomen van beide vormen te onderzoeken. In dit artikel wordt het huidige voorkomen van *rossicus* en *fabalis* beschreven en daarnaast wordt ingegaan op de verspreiding van "de Rietgans" in het Leekstermeergebied.

Ligging

Het Leekstermeer ligt in het uiterste noorden van de provincie Drenthe op de grens met Groningen (figuur 1).

Samen met de omringende graslandgebieden vormt het een uitgestrekt open landschap, waarin slechts hier en daar opgaande elementen van betekenis voorkomen. Aan de rand van het onderzochte gebied krijgt het landschap een meer besloten karakter met houtwallen, bosjes en bebouwing. De grens van het regelmatig op ganzen onderzochte gebied ligt ruwweg tussen het Eelderdiep in het oosten, de lijn Eelde-Peize-Nietap in het zuiden, Leek en Midwolde in het westen en de lijn Enumatil-Hoogkerk in het noorden.

Voor het onderzoek is het Leekstermeergebied in een achttal deelgebieden gesplitst (figuur 2): I de Peizer- en Eeldermaden, II Matsloot-oost, III Matsloot-west, IV Roderwolde, V de Bolmert, VI Lettelberterpetten, VII Leek-Lettelbert, VIII Noordzijde Autosnelweg.

Methode

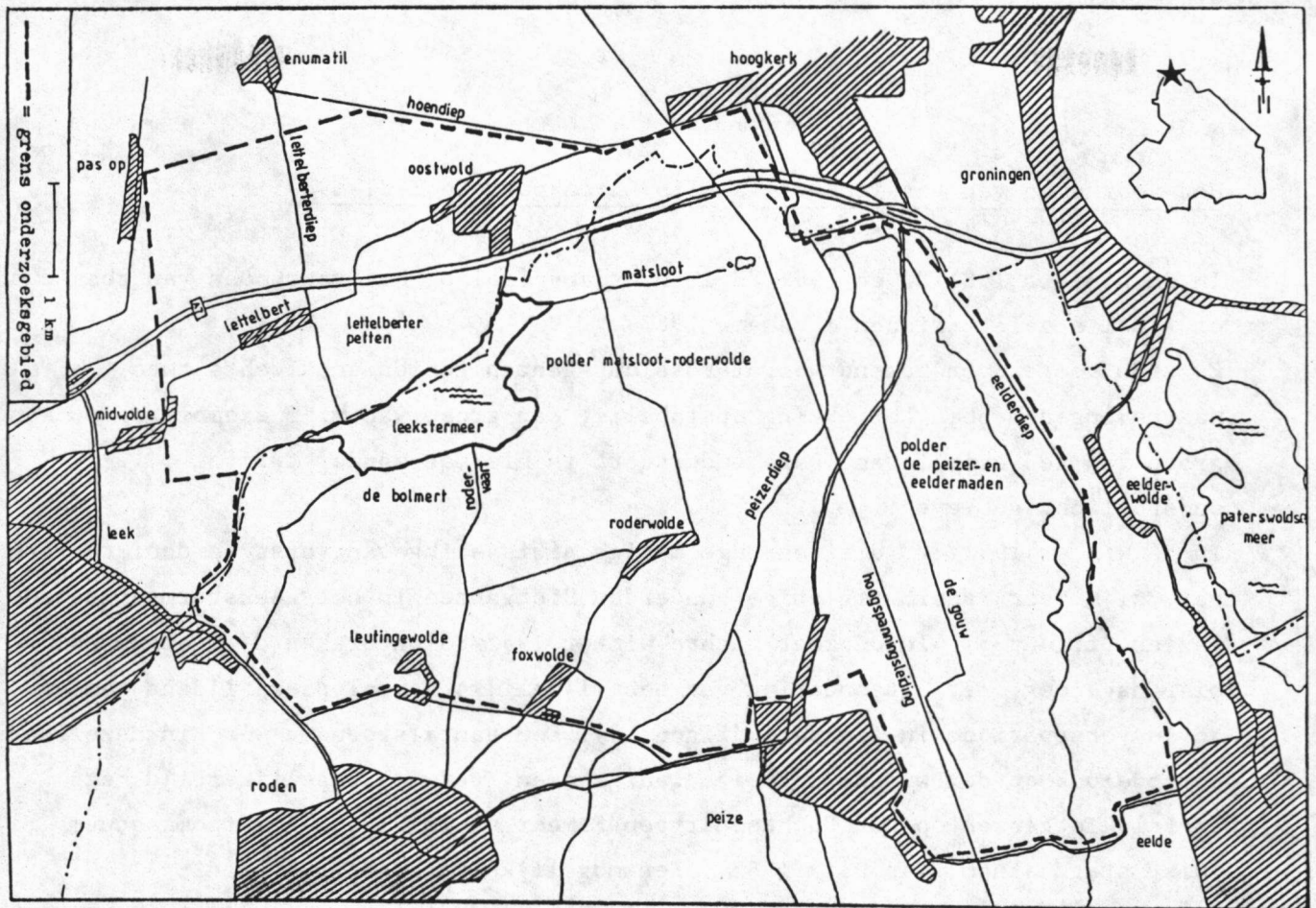
Het Leekstermeergebied is in de periode 1982 - 1985 van november t/m maart minstens 1x per week en soms vrijwel dagelijks bezocht.

Zo kon een nauwkeurig beeld van de aantallen ganzen en hun verspreiding worden verkregen. Tijdens de tellingen werden alle soorten ganzen, waaronder Rietganzen, onderzocht. Van speciaal op Rietganzen gericht veldonderzoek is nauwelijks sprake geweest.

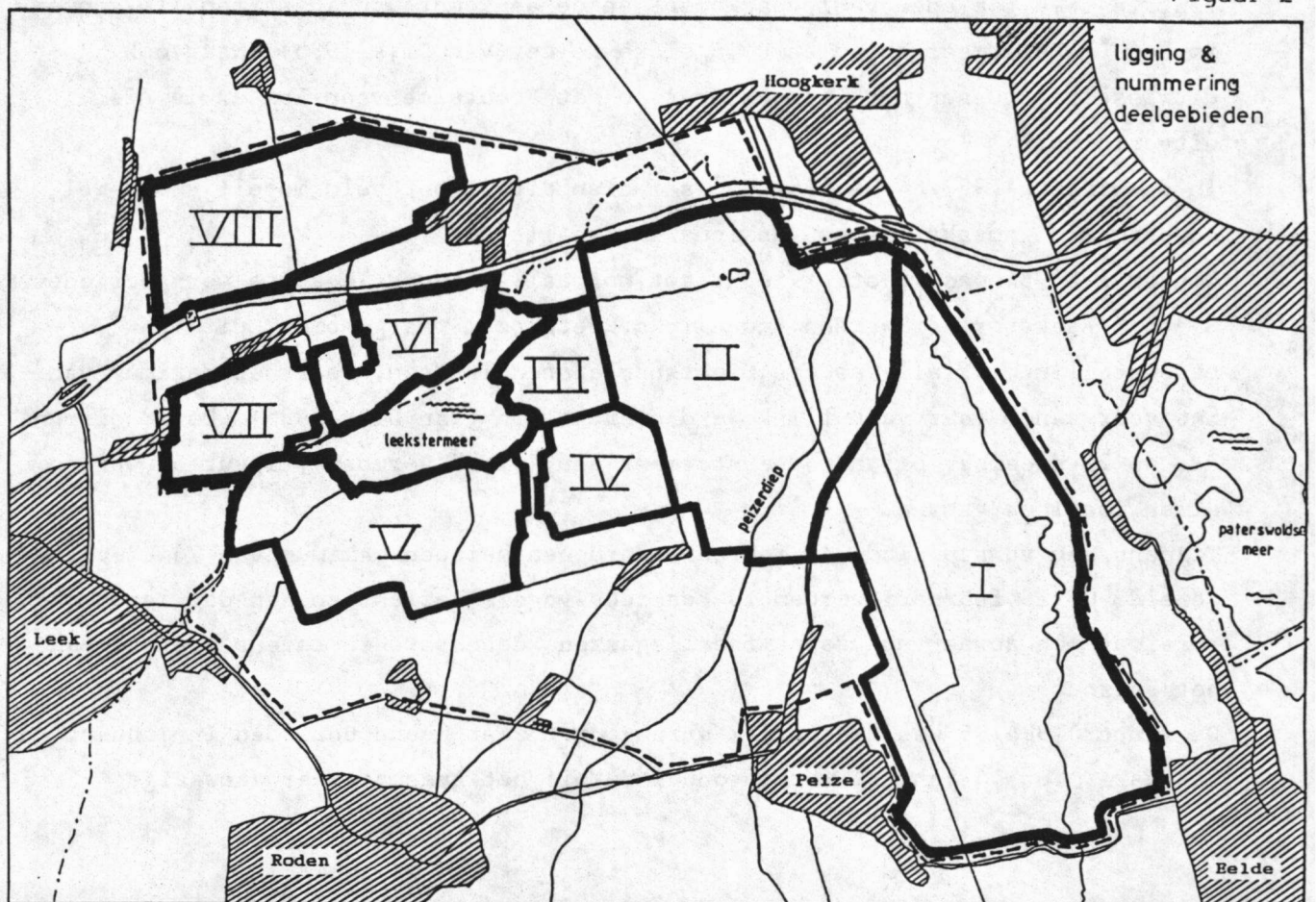
Binnen het onderzochte gebied zijn alle open landschappen systematisch bekeken, stukken met veel houtwallen zijn niet regelmatig onderzocht omdat de ervaring heeft geleerd dat hier gewoonlijk geen ganzen verblijven. Indien het gedrag van de ganzen daar aanleiding toe gaf is ook buiten het vaste onderzoeksgebied gekeken naar het voorkomen van ganzen. In de praktijk was dit laatste vooral van toepassing tijdens vorst- en sneeuwperiodes.

Per fiets, of per auto werd het gebied steeds intergraal onderzocht door vanaf overzichtelijke punten met de kijker de weilanden af te zoeken. Een eenmaal gevonden groep ganzen werd vervolgens zo nauwkeurig mogelijk op topografische kaarten ingetekend en met de kijker of telescoop geteld. Voor een meer uitgebreide beschrijving van de telmethode wordt verwezen naar Niezen en Venema (1983).

Figuur 1

Figuur 2

Het voorkomen van rossicus en fabalis in de periode 1981-1985

In de winters 1981/82 en 1982/83 is niet speciaal op het voorkomen van rossicus of fabalis gelet (Niezen & Venema 1983).

Er zijn voor zover bekend vooral rossicus-ganzen gezien en slechts twee waarnemingen hebben betrekking op fabalis; een groep van vijf exemplaren en een groep van zes exemplaren. Deze ondersoort is hiermee zonder twijfel onderbelicht gebleven.

In de winter 1981/82, die een regelmatige afwisseling van vorst en dooi te zien gaf, zijn zeer regelmatig enige honderden Rietganzen in het Leekstermeergebied gezien (figuur 3). In de zeer zachte winter 1982/83 ontbraken de Rietganzen hier nagenoeg, met uitzondering van een tijdelijke aantalspiek tijdens een korte vorstperiode in februari (figuur 4). Een aantalstoename werd in dezelfde periode ook op de Dwingelose Heide waargenomen, terwijl tegelijkertijd het aantal Rietganzen op het Fochteloërveen-Esmeer en in Gieten-Emmercompascuum juist sterk afnam (Van Dijk 1985). Een mogelijke verklaring voor dit verschijnsel is de wegtrek van de voornamelijk rossicus-ganzen die in de laatste twee gebieden veel voorkomen, en de aankomst van juist fabalis-ganzen in het Leekstermeergebied en Dwingelose Heide (Van Dijk 1985). Maar ook uitwisseling tussen het Leekstermeer en het Fochteloërveen-Esmeer is niet uitgesloten.

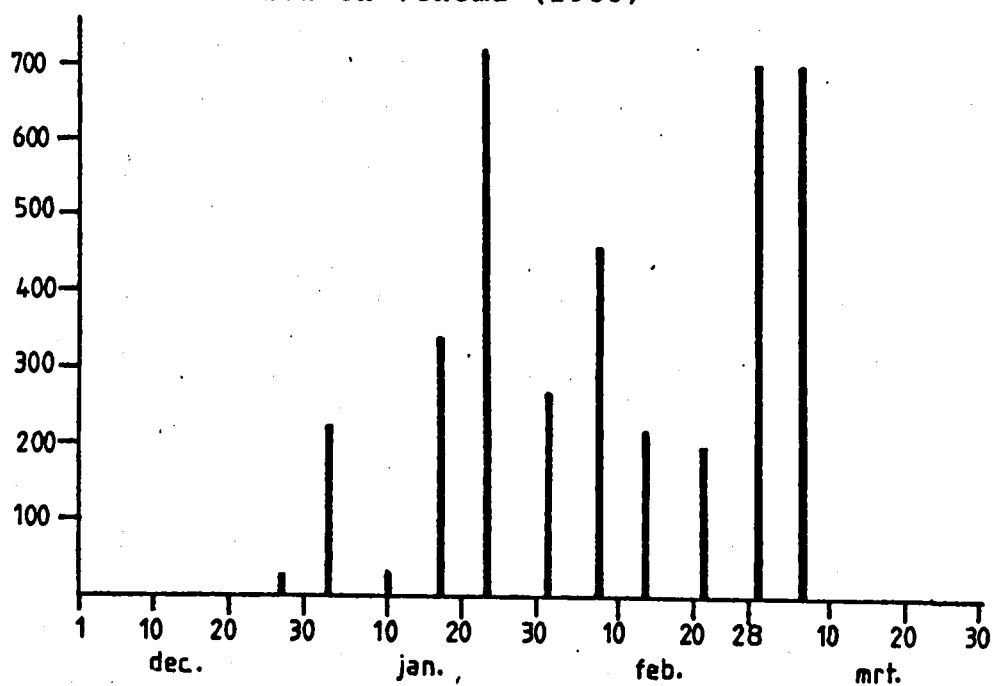
In de winters 1983/84 en 1984/85 is indien dit in het veld mogelijk was wel onderscheid gemaakt tussen rossicus en fabalis.

Winter 1983/84 was relatief zacht tot normaal, met enkele korte vorstperiodes. Bij het Leekstermeer werden nauwelijks Rietganzen waargenomen, dit in tegenstelling tot alle andere Drentse pleisterplaatsen, waar het maximum van het voorgaande jaar vaak flink werd overtroffen (Van Dijk 1985). De 18 dieren die op 25 december bij het Leekstermeer een "piek" vormden (figuur 5) waren allen rossicus-ganzen.

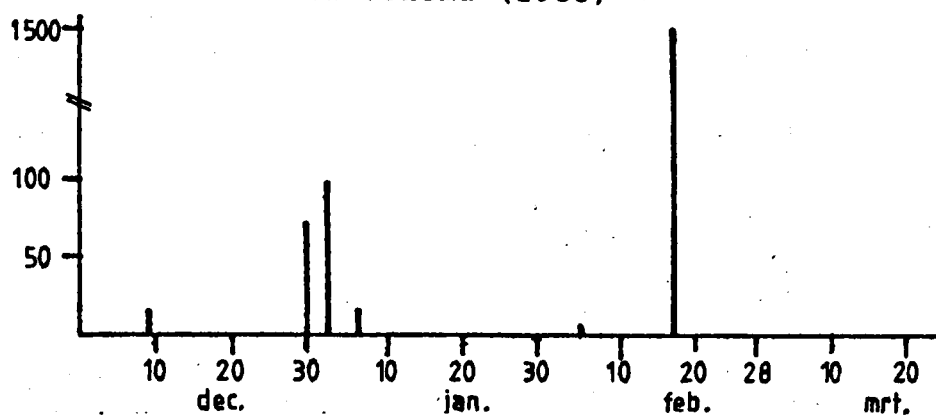
Tijdens een vorstperiode in februari werd een seizoensmaximum van 74 Rietganzen geteld. Op 18 februari werden 16 rossicus-vogels gezien, en een dag later 30 rossicus- en zowaar nog zeven fabalisganzen; de eerste en tevens laatste van het seizoen.

De winter 1984/85 was behoorlijk streng, met zeer koude perioden in januari en februari. Tot 14 januari werden onder de bij het Leekstermeer aanwezige

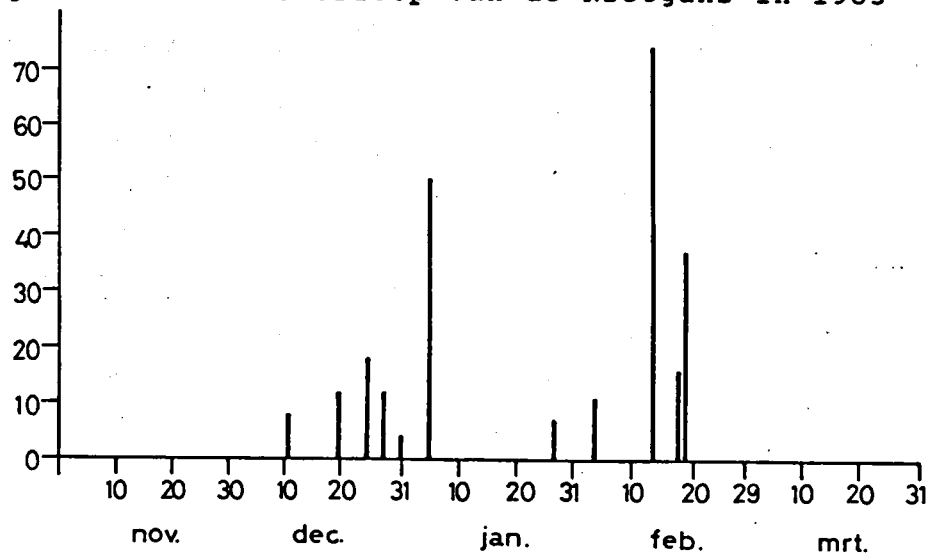
Figuur 3 Aantalsverloop van de Rietgans in 1981 - 82 naar Niezen en Venema (1983)

Figuur 4 Aantalsverloop van de Rietgans in 1982 - 83 naar Niezen en Venema (1983)

Figuur 5 Aantalsverloop van de Rietgans in 1983 - 84

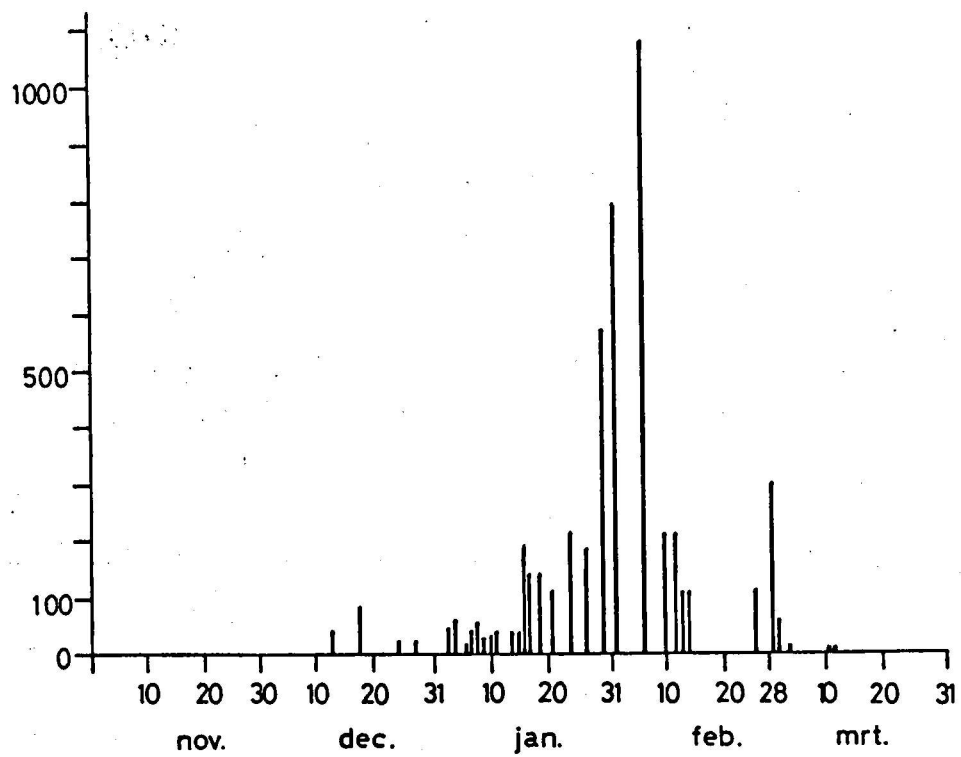

Rietganzen (figuur 6) uitsluitend Toendraganzen waargenomen. Op die dag, en ook de dag daarop, zaten zes fabalisganzen bij 29 rossicus-dieren in een groep. Nog een dag later vonden we tenminste 76 fabalis-ganzen en op de 17e waren het er in het Leekstermeergebied minimaal 110 exemplaren. Het aantal rossicus-vogels kwam niet boven de 30 uit, terwijl op 24 januari zeker 144 fabalis- en op het eind van die maand 471 fabalis-ganzen in het gebied werden gezien. Zeker tot eind februari werd voornamelijk fabalis aangetroffen, de laatsten van deze ondersoort op 12 maart. Het is opvallend dat de aantalsafname bij het Leekstermeer in de loop van februari (figuur 6) parallel verliep met een aantalstoename van Rietganzen bij het Esmeer, ongeveer 20 kilometer ten zuiden van het Leekstermeer (Blouw & Colpa 1986). Daar werden in februari ook veel fabalis-ganzen waargenomen, zodat uitwisseling niet uitgesloten is. Zeker is dit echter niet, omdat bijvoorbeeld het aantalsverloop van Rietganzen in de Groninger Veenkoloniën (Loots 1986) deze winter zeer sterk met het verloop in het Leekstermeergebied overeenkwam, zodat er wat dit betreft nog heel wat mogelijk is.

Verspreiding van Rietganzen

Rietganzen, die in het Leekstermeergebied al "stamgast" waren toen de Kolgans (*Anser albifrons*) er nog als schaars te boek stond, blijken in de praktijk niet zo erg op grote groepen Kolganzen gesteld te zijn. Het is regelmatig waargenomen dat groepen fouragerende Rietganzen die al te veel gezelschap van Kolganzen kregen, vertrokken naar een rustiger fourageergebied. Zowel de Riet- als de Kolgans fourageert in het Leekstermeergebied op grasland en overnacht op dezelfde slaappleaats. Er is dus sprake van een sterke habitatoverlap die onderlinge concurrentie niet uitsluit. De snavellengte van Rietganzen (fabalis gemiddeld 62 mm en rossicus gemiddeld 57 mm, Owen 1980) is groter dan van Kolganzen (gemiddeld 46 mm, Owen 1980). Hierdoor zijn fouragerende Rietganzen op een hogere vegetatie ingesteld dan Kolganzen. Graslanden die door grote groepen Kolganzen afgegraasd zijn worden zodanig kortgeschoren dat hier voor de Rietganzen niet veel meer te halen valt. Zodoende moeten de Rietganzen de Kolganzen een slag voor blijven als ze nieuwe fourageerplaatsen opzoeken. Om niet onder de druk van grote groepen Kolganzen te bezwijken staat de Rietganzen geen andere weg vrij dan uit te wijken naar plaatsen waar nog geen Kolganzen gefourageerd hebben. Er worden 's winters dan

- 81 -
Figuur 6 Aantalsverloop van de Rietgans in 1984 - 85

Figuur 7

ook regelmatig groepen ganzen rondom het Leekstermeer waargenomen die geheel of voor een belangrijk deel uit Rietganzen bestaan.

Van de in totaal 165 groepen ganzen uit de periode 1981-85 waarbij Rietganzen zaten, bestond 57% van de groepen uitsluitend uit Rietganzen, was 12% gemengd Kol/Rietgans met voornamelijk Rietganzen is was 31% gemengd Kol/Rietgans met voornamelijk Kolganzen. In deze laatste categorie zijn ook waarnemingen van slechts enkele Rietganzen (meestal rossicus) in grote Kolgansgroepen. Van gemengde groepen is dan nauwelijks sprake, het betreft eerder een vreemde "eend" in de bijt.

Bovendien keren de Rietganzen dikwijls naar dezelfde plaatsen als in voorgaande winter terug. Met een goed geheugen voor geschikte fourageerplaatsen kunnen de Rietganzen het in het Leekstermeergebied, ondanks de Kolganzen, nog steeds bolwerken.

De verspreiding van groepen die voor een groot deel uit Rietganzen bestaan (figuur 7) laat zien dat er een paar vrij grote fourageerplaatsen en meer dan 90 kleine gebiedjes zijn. In de grotere gebieden zaten steeds gemengde groepen Kol- en Rietganzen, waarbij de laatste in de meerderheid was. De kleine gebiedjes zijn plaatsen waar de groepen vrijwel uitsluitend uit Rietganzen bestonden. Het kaartbeeld, met zoveel kleine fourageergebiedjes van Rietganzen maakt al duidelijk dat de dieren gewoonlijk niet in zeer grote groepen voorkomen. In de jaren 1981-85 was de frequentie van de groepsgrootte bij Rietganzen als volgt: (n = 94 groepen), 1 - 10 exemplaren (28%), 11 - 50 exemplaren (43%), 51 - 100 exemplaren (22%), 101 - 500 exemplaren (6%), > 500 exemplaren (1%).

Het maximum bedroeg 1500 ex. Dit is zeker vergeleken met Kolganzen, die regelmatig in groepen van enkele duizenden bijeen fourageren, zeer bescheiden. Ten noorden en noordwesten van het meer zijn praktisch geen groepen Rietganzen waargenomen. Tamelijk veel Rietganzen zijn gezien in de Matsloot en de Peizer- en Eeldermaden. In de andere gebieden is hun verspreiding meer beperkt. Dit blijkt ook als de aantallen worden bekeken die jaarlijks per deelgebied zijn waargenomen (tabel 1).

Tabel 1. Totaal aantal waargenomen Rietganzen per deelgebied
per winter, in de periode 1981-85

Winter/gebied	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1981/82	1823	1784	633	32	254	-	-	-
1982/83	1598	15	-	-	21	-	-	2
1983/84	2	8	4	1	28	3	-	-
1984/85	1864	2412	209	459	733	78	-	19
Totaal:	5287	4272	846	492	1036	81	-	21
% :	44	35	7	4	9	1	-	0

Het is overduidelijk dat de Peizer- en Eeldermaden, gevolgd door de Matsloot-Oost de belangrijkste fourageerterreinen van de Rietgans in het Leekstermeergebied vormen. In verhouding tot het totale ganzenbezoek (van Kol- en Rietganzen samen) springen de Peizer- en Eeldermaden er bovendien nog sterker uit (Venema in prep.).

Discussie

Het voorkomen van de Rietgans in het algemeen en van fabalis in het bijzonder, blijkt de afgelopen vier jaar in het Leekstermeergebied sterk gerelateerd te zijn aan vorst- en sneeuwperiodes.

Op grond van deze gegevens mag het Leekstermeergebied momenteel niet als primaire pleisterplaats voor fabalis beschouwd worden, maar komt de typering die Van den Bergh (1985) geeft aan een secundaire pleisterplaats veel beter uit. Dit neemt niet weg dat het Leekstermeergebied wel degelijk van belang is voor de pleisterende Taigarietganzen. Het aantal secundaire fabalispleisterplaatsen in ons land komt hiermee nog niet boven de 20 uit.

Het valt door gebrek aan gegevens niet na te gaan of het Leekstermeergebied in het verleden wel als primaire pleisterplaats voor fabalis gefungeerd heeft. Door Sikkema (1974) wordt het voorkomen van Rietganzen in het gebied in de winters 1971/72, 1972/73 en 1973/74 sterk in verband gebracht met vorstperiodes. Het ziet er dus naar uit dat het Leekstermeergebied, zeker al vanaf 1971 een secundaire fabalispleisterplaats is.

Het percentage van 57%, dat homogene Rietgangsgroepen bij het Leekstermeer innemen t.o.v. alle groepen met Rietganzen, komt in de buurt van de 48% voor homogene Rietgangsgroepen die door Philippona (1985) op grasland in de

Noordoostpolder (NOP) werd gevonden. Het lagere percentage in de NOP wordt vooral veroorzaakt door de voorkeur die Rietganzen daar voor bouwland als fourageerterrein hebben (81% fouragerend op bouwland). In het Leekstermeergebied ontbreekt bouwland als fourageerterrein. Volgens Philippona wordt de mate waarin homogene Rietgangsgroepen in de NOP voorkomen vooral bepaald door verschil in voorkeur voor bepaalde voedselhabitats (bouwland versus grasland). Dit gaat voor het Leekstermeergebied niet op omdat zowel Rietganzen als de andere ganzesoorten hier op grasland fourageren. In het Leekstermeergebied wordt het in homogene groepen fourageren van Rietganzen waarschijnlijk grotendeels bepaald door de niche waarin de dieren zich, om concurrentie door Kolganzen te ontlopen, terugtrekken. Hierdoor is de verspreiding van Rietganzen in het Leekstermeergebied beperkt tot slechts een aantal terreinen waarvan de Matsloot en de Peizer- en Eeldermeden wel de belangrijkste zijn. Het belang van dit laatste gebied mag, ondanks het in totaal vaak relatief geringe (Kol-)ganzenbezoek (Venema in prep.), dan ook zeker niet onderschat worden. Als uitwijkmogelijkheid voor Rietganzen die elders in het Leekstermeergebied door de Kolganzbegrazing niet (meer) aan de kost kunnen komen zijn de Peizer- en Eeldermeden van zeer grote betekenis!

Dankwoord

De in dit artikel besproken gegevens zijn verzameld in het kader van een veel uitgebreider onderzoek naar het voorkomen en gedrag van ganzen in het Leekstermeergebied (Niezen & Venema 1983, Venema in prep.). Aan dit onderzoek hebben de volgende personen hetzij door het aandrigen van hun eigen waarnemingen, hetzij door hulp bij de tellingen meegewerkt, waarvoor dank. ACJN/NJN Peirolee, E. van der Baan, K. Borrius, P.D. Cnossen, K. van Dijk, I. Jansonius, H. Kloen, K. van der Kolk, J. de Leeuw, S. Leferink, A. Luytink, P. Luytink, J. Niezen, J. Schipperlijn, G. Smit, A. van der Spoel, D. van der Spoel, P. Venema, K. Vogt, I. Vroom, H. Zwaagstra, en anderen.

Literatuur

Bergh, L.M.J. van den 1985. Het voorkomen van de Taigarietgans *Anser fabalis fabalis* in Nederland.
In: *Limosa* 58 (nol) pag. 16-22.

Blouw, H.M. & J.G. Colpa 1986. Vogeltrekonderzoek aan het Esmeer over de periode september 1984 - mei 1985.

Rapport VWG "De Koperwiek", Assen.

Dijk, A.J. van 1985. Ganzen in Drenthe in de winter van 1982/83 en van 1983/84.

In: Drentse Vogels I. pag. 34-41.

Loots, J. 1986. Rietganzen in de Groninger Veenkoloniën gedurende het seizoen 1984/85 en 1985/86.

Rapport, Mundendam.

Niezen, J. & P. Venema 1983. Ganzen in het Leekstermeergebied, overwintering en trek.

Rapport, Peize/Roden.

Owen, M. 1980. Wild Geese of the world.

Batsford, London.

Philippona, J. 1985. De Noordoostpolder als overwinteringsgebied voor ganzen.

In: Limosa 58 (nol) pag. 1-6.

Sikkema, C.P. 1974. De polder Matsloot-Roderwolde als pleisterplaats voor wilde ganzen.

ongepubl. rapport. Groningen.

SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels.

SOVON, Arnhem.

Venema, P. in prep. Ganzen in het Leekstermeergebied, overwintering en trek. Verslag 2.

Rapport, Peize.